

Med objavami zgodovinskih virov za obdobje po 2. svetovni vojni na Slovenskem je Mikolovo delo v vsebinskem pogledu "drugačno" zlasti po tem, da v njem ne bomo našli normativnih aktov ali dokumentov organov višjih ravni, torej tudi ne kakšnih "velikih tem", "usodnih" zgodovinskih dogodkov, poleg tega pa le malo "velikih" osebnosti. Dokumenti občinskih partijskih organov podajajo, nasprotno, na videz malo pomembno, po dosegu obrobno, ponekod celo trivialno pisanje, ki sega vse tja do zapisov policijsko – ovaduške proveniencije in sloga. Svojevrstna teža "Religije, Cerkve in šole" pa je prav v vsebinski "marginalnosti" dokumentov, saj so, tem bolj ko gre za konkretne lokalne zadevice in človeške usode, nadvse dragoceno pričevanje o realnem življenju, daleč od oblastniškega leporečja o mestu šole in verskih skupnosti v takratni družbeni ureditvi. Ali povedano drugače, bolj neposrednih in verodostojnih virov od tovrstnih nimamo.

Objava Milka Mikole je tako v prvi vrsti kašipot k virom, brez dvoma zelo dragoceno vodilo raziskovalcem slovenske polpreteklosti. Fraza je že docela oguljena, pa vendar: v dobro odstiranja zgodovinske resnice si lahko želimo, da bi takih in podobnih del z najrazličnejšo tematiko in za različna obdobja nastajalo vedno več.

Boris Golec

Gašper Šmid, Uprava Dravske banovine 1929–1941, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 148 strani.

V državni ureditvi prve Jugoslavije je bila pomembna prelomnica oblikovanje novih največjih upravnih enot banovin in kraljevih banskih uprav jeseni 1929. Z njim in preimenovanjem Kraljevine SHS v Kraljevino Jugoslavijo hkrati je bilo sklenjeno oblikovanje skrajno unitarističnih in centralističnih temeljev kraljeve šestojanuarske diktature.

Združitev ljubljanske in mariborske oblasti v Dravsko banovino je pomenila konec enotnemu razvoju škodljive upravne razkosanosti Slovenije; to naj bi bila nagrada voditelju Slovenske ljudske stranke dr. Antonu Korošču za sodelovanje v vladi šestojanuarskega režima. Strokovnjak za upravna vprašanja dr. Henrik Steska je poudaril, da je bila za Slovence "združitev v eno samo, lahko rečemo izključno slovensko banovino, izredne važnosti", saj je bilo tako "slovensko teritorialno vprašanje v Jugoslaviji zadovoljivo rešeno", dokončno sredi leta 1931, ko je prišla v okvir Dravske banovine še Bela krajina. Pravni zgodovinar dr. Sergij Vilfan pa je ob tem posebej poudaril, da se je Dravska banovina "z jugoslovansko Slovenijo ujemale le dejansko, pravno pa je že s svojim imenom skušala zanikati ali vsaj zabrisati njen obstoj."

Slovinci so pozdravili takšno oblikovanje Dravske banovine, hudo pa jih je prizadela ukinitve oblastnih samouprav. Izvoljeni samoupravni organi ljubljanske in mariborske oblasti, oblastni skupščini in njuna izvršilna odbora, so od začetka leta 1927 z uspešnim opravljanjem svojih gospodarsko-socialnih in prosvetno-kulturnih nalog pomembno prispevali k razvoju Slovenije. Slovenski oblastni skupščini sta med vsemi v državi pridobili tudi največ pristojnosti, kar zadeva uredbe in zakonodajo ter sta pomenili nadomestilo za slovenski parlament. Že 6. januarja 1929 so bili hkrati z razveljavitvijo ustave in razpustom narodne skupščine ukinjeni tudi oblastni samoupravni organi. Toda njihovo uspešno delovanje so nadaljevali posebni samoupravni uradi pod vodstvom oblastnih komisarjev, dotedanjih vodilnih funkcionarjev oblastnih samouprav dr. Marka Natlačena in dr. Josipa Leskovarja, ki sta morala 15. novembra 1929 predati posle prvemu banu Dravske banovine ing. Dušanu Sernecu iz vrst nekdanje Slovenske ljudske stranke. Za njegovega pomočnika je kralj imenoval liberalnega privrženca dr. Otmarja Pirkmajerja. S tem je bil tudi ukinjen dvotirni upravni sistem, državni v okviru velikih županstev in samoupravni v okviru oblastnih samouprav, ter združen v kraljevi banski upravi Dravske banovine.

Tako je ban s svojim uradniškim aparatom hkrati s pristojnostmi srednje – druge stopnje splošne državne upravne oblasti, ki jih je moral izvajati po navodilih in pod nadzorom resornih ministrstev, prevzel še naloge za vodenje dejavnosti in ustanov nekdanjih oblastnih samouprav. Zanje je moral oblikovati poseben banovinski proračun. Pri tem mu je z nasveti pomagal banski svet, sestavljen iz 40 do 50 predstavnikov vseh okrajev – srezov – in večjih mest, dokončno pa je gmotno osnovo za samoupravo banovin določal minister za finance ob potrjevanju proračuna. Ob tem naj poudarimo, da so na oblikovanje tega proračuna vplivali pomembni dosežki slovenskih oblastnih samouprav. Proračun je zagotavljal sredstva za vse dotedanje temeljne pokrajinske samoupravne dejavnosti. Sicer pa naj bi ban oziroma kraljeva banska uprava skrbela za to področje le do nove ustavne ureditve. Septembrska oktroirana ustava iz leta 1931 je podobno kot za oblasti Vidovdanska, za banovine kot samoupravne enote določala uvedbo posebnih samoupravnih organov, izvoljenih banovinskih svetov in odborov. Oblastne samouprave so bile uvedene po več kot petih letih, za banovinske samouprave pa vlade iz režima Jugoslovanske nacionalne stranke in Jugoslovanske radikalne zajednice kljub številnim obljubam zaradi odpora centralističnih sil niso pripravile izvršilne zakonodaje. Prav tako niso izpolnile napovedi o prenosu pristojnosti z ministrstev na kraljeve banske uprave. Te so tako vsa trideseta leta poleg izvajanja pristojnosti splošne državne uprave skrbele tudi za številne samoupravne dejavnosti in ustanove, prav tako pa so zgolj posvetovalne funkcije ves čas opravljali banski sveti, njihove člane pa so ministri za notranje zadeve imenovali iz vrst režimskih privrženцев.

Kraljevska banska uprava Dravske banovine in z njo banski svet pod vodstvom banov dr. Draga Ma-

rušiča (1930–1935) in dr. Dinka Puca (prva polovica 1935) iz liberalnega tabora ter dr. Marka Natlačena (1935–1941) iz tabora političnega katolicizma sta v svojem delovanju doživela velike spremembe leta 1935 ob zamenjavi režima Jugoslovanske nacionalne stranke z vladavino Jugoslovanske radikalne zajednice; vanjo se je vključila tudi Slovenska ljudska stranka. Ta je bila v vladi močnejši dejavnik kot slovenski liberalci v prvi polovici tridesetih let, prav tako pa je imela vodilno vlogo v slovenskem političnem življenju. Privilegij vladne stranke je tako kot konec dvajsetih let izrabila za popolno oblastno in politično prevlado v Sloveniji ter dosegla, da je delovanje kraljeve banske uprave "dejansko potekalo avtonomno, po slovensko, vendar ni imelo nobene zakonske osnove" (dr. Janko Prunk). S takšno pragmatično samostojnostjo Dravske banovine se ni strinjal njen banski svet. Nezadovoljen s svojimi zgolj posvetovalnimi pristojnostmi je začel v drugi polovici tridesetih let stopnjevati zahteve po izvedbi volitev v banovinski svet ter zakonskem udejanjanju širokih banovinskih samouprav tudi v obliki finančne samostojnosti. Leta 1939 je poudaril, da poleg hrvaškega obstaja tudi slovensko državnopravno vprašanje, po oblikovanju banovine Hrvaške pa se je na zasedanju februarja 1940 pridružil velikim prizadevanjem za avtonomno banovino Slovenijo z zakonodajnimi pristojnostmi. Zaradi vojnih razmer in notranjepolitičnih spopadov med Hrvati in Srbi niso bila uspešna, kar je bilo hudo razočaranje za Slovence in poraz politike Slovenske ljudske stranke, čeprav se formalno svojim avtonomističnim zahtevam ni odrekla do zloma prve Jugoslavije.

Ta dejstva kažejo na veliko vlogo kraljeve banske uprave Dravske banovine z bani na čelu kot najvišjega organa za opravljanje splošnoupravnih in samoupravnih kompetenc v Sloveniji, pomembno mesto v upravnem razvoju pa je povezano tudi s kar enajst let in pol trajajočim delovanjem vse do okupacije leta 1941; to je bila najdaljša vladavina od vseh upravnih sistemov v prvi jugoslovanski državi. Glede na to je potrebno in koristno svojim avtonomističnim zahtevam pristojnosti kraljeve banske uprave Dravske banovine, njene organiziranosti in kadrovske sestave ter njenih odnosov z vrhovnimi oblastnimi organi – ministrstvi v Beogradu in nižjimi, na okrajni oziroma sreski ravni. Te naloge se je lotil Gašper Šmid iz Arhiva Republike Slovenije v okviru podiplomskega študija in nadaljnjih raziskav v pripravi svojega dela za tisk.

Avtor je svojo knjigo razdelil na štiri temeljna poglavja, uvod in priloge. V uvodu (13–25) je opozoril na nekatere pomembne dogodke v slovenskem političnem življenju med vojnima, posebej s stališča avtonomističnih prizadevanj. Prvo poglavje, Organizacija državne uprave (27–47), vsebuje prikaz te uprave na ravni osrednjih – ministrskih oblasti, na drugi – banovinski in prvi najnižji sreski stopnji z dodatno navedbo tudi drugih centralnih organov, ki so uresničevali pristojnosti na ravni celotne države, prav tako pa je našel tudi različne banovinske zavode in podjetja, ki so bila podrejena banski upravi. V poglavju z naslovom Dravska banovina (48–57) so temeljni po-

datki o njenem ozemeljskem obsegu in prebivalstvu (s 6,40% celotnega državnega ozemlja je bila po obsegu najmanjša banovina, štela pa je 1,144.298 prebivalcev oziroma 8,21%) ter njeni razdelitvi na okraje in občine. Osrednje poglavje ima naslov Kraljevska banska uprava Dravske banovine (58–93). V njem je s kratkimi biografijami predstavil vse bane in njihove pomočnike (vso prvo polovico tridesetih let je to funkcijo opravljal Pirkmajer, od jeseni 1935 pa dr. Stanko Majcen), posebno pozornost pa je posvetil kompetenčni in organizacijski problematiki. Zelo temeljito je opisal način pisarniškega poslovanja banske uprave, ki ga je predpisal minister za notranje zadeve s posebnim poslovníkom. V Dravski banovini je bila banska uprava razdeljena na splošni, upravni, kmetijski, prosvetni in tehnični oddelek, oddelek za socialno politiko in zdravstvo in finančni oddelek, glede na razvitost neagrarnega gospodarstva pa je bila med tistimi banovinami, ki so imele še osmi oddelek za trgovino, obrt in industrijo. Vsak oddelek se je delil še na več odsekov, v okviru nekaterih pa so delovali še posebni referati in uradi. Zelo dragocen je zlasti podroben opis vseh pristojnosti posameznih oddelkov in njihovih organizacijskih enot, seznam vodilnih uradnikov banske uprave pa je tudi v prilogah. Zadnje poglavje ima naslov Banovina Slovenija (95–121). Gašper Šmid je namreč pri urejanju fonda okrajnega glavarstva Ljubljana okolica našel v fasciklu oziroma konvolutu 235 zbrano pomembno pravno in drugo dokumentacijo, ki je nastajala od septembra 1939 do začetka naslednjega leta v prizadevanjih za oblikovanje banovine Slovenije. Zanimiva je avtorjeva primerjava uredb o ustanovitvi banovine Hrvaške in Slovenije. V prilogah je objavil osnutek uredbe o banovini Slovenije in podrobno popisal vse dokumente v omenjenem fasciklu, ki kažejo, da so bile priprave na njeno oblikovanje zelo intenzivne. Omogočajo pa tudi podrobnejšo osvetlitev tistih avtonomističnih ciljev tedaj režimske Slovenske ljudske stranke, ki si jih je zaman prizadevala udejaniti v prvi Jugoslaviji.

Mag. Šmid je zlasti z uporabo gradiva iz fondov Arhiva Republike Slovenije, različnih uradnih listov in časnikov ter relevantne literature predstavil bolj celovito in poglobljeno podobo obravnavane upravne problematike, kot jo poznamo iz dosedanje literature. Ob tem naj poudarimo, da se je s temeljnimi značilnostmi banske uprave ukvarjalo že več raziskovalcev upravne zgodovine (dr. Viktor Steska, dr. Dragotin Trstenjak, dr. Lovro Bogataj, dr. Sergij Vilfan, dr. Jože Žontar, dr. Božo Grafenauer itd.), v več prispevkih mag. Vladimira Kološe in dr. Miroslava Stiplovska pa so osvetljene tudi značilnosti delovanja banskega sveta Dravske banovine. Prav njegov celovito ohranjeni fond s stenografskimi in uradnimi zapisniki vseh rednih in izrednih zasedanj v desetletju 1931–1941 s pripadajočim gradivom je pomemben tudi za osvetlitev delovanja kraljeve banske uprave, saj so bani in njihova pomočnika ter načelniki oddelkov v uvodu k razpravam o letnih banovinskih proračunih predstavili zelo celovito podobo gospodarsko-socialnih in prosvetno-kulturnih razmer ter upravne problematike v Slove-

niji v tridesetih letih, pri tem pa so si banski svetniki s svojimi predlogi tudi prizadevali izboljšati poslovanje kraljeve banske uprave. Zelo dragocen je sklepni del Šmidovega dela o problematiki banovine Slovenije.

Delo mag. Gašperja Šmida Uprava Dravske banovine 1929–1941 bo koristen priročnik za arhiviste in vse, ki preučujejo položaj Slovenije v prvi Jugoslaviji v tridesetih letih in jih posebej zanima upravna problematika, s podatki o gradivu glede banovine Slovenije pa bo prav gotovo spodbudil tudi podrobno raziskovanje te zanimive problematike. Ob sklepu naj poudarimo, da Arhiv Republike Slovenije z izdajanjem številnih publikacij opravlja založniško delo, pomembno tako za razvoj arhivistike kot tudi zgodovinopisja.

Miroslav Stiplovšek

Nastajanje Napoleonove Kranjske, Korenspondenca Françoisa-Marie Farguesa, franconskega intendanta za Kranjsko in Gorenjsko, 1809–1810/**Avenement de Carniole Napoléonienne**, Correspondance de Françoise-Marie Fargues, Intendant français de Carniole et Haute-Carniole, 1809–1810/ (pripravila) dr. Janez Šumrada in Adrijan Kopitar; (uredil) dr. Janez Šumrada; Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2004, 489 strani.

Janez Šumrada in Adrijan Kopitar sta pripravila in uredila publikacijo ohranjenih konceptnih knjig korespondence nekdanjega intendanta Ilirskih provinc Françoisa-Marieja Farguesa, ki je bil imenovan za kranjskega in nato gorenjskega intendanta.

Po sklenitvi mirovne pogodbe med Avstrijo in Napoleonovo Francijo so bile oktobra 1809 ustanovljene Ilirske province. Obsegale so dele nekdanjega avstrijskega in beneškega ozemlja, in to Goriško, Trst z okolico, Kranjsko, zahodno Koroško, Hrvaško na desnem bregu Save, beneško Istro, Dalmacijo in Boko Kotorsko. Glavno mesto je bila Ljubljana. Razpadle so jeseni leta 1813. Ozemlje ni nikoli postalo integralni del francoskega cesarstva. Upravno-teritorialne enote so bile pokrajine oz. intendance.

Poleti leta 1809 je bil za intendanta imenovan Françoise-Marie Farguese. Po premirju med avstrijsko in francosko vojsko, podpisanem v Znojmu 12. julija 1809, je odpotoval v Ljubljano – tu mu je bilo dodeljeno mesto intendanta.

Intendanti so nadzorovali delo državne uprave in nižjih oblastev na okupiranem ozemlju. Bili so tudi posredniki med njo in francoskimi vojaškimi oblastmi. Še posebej so nadzorovali in organizirali pobiranje rekvizicij in kontribucij. Intendanti so bili podrejeni glavnemu intendantu, ki je bil tudi predstojnik civilne uprave v Ilirskih provincah. Glavni intendant je bil podrejen glavnemu guvernerju – ta je bil imenovan iz vrst vojske. Fargues so zamenjali jeseni leta 1810 – tako se je vrnil v Francijo.

Publikacija je razdeljena na več poglavij. Obsegajo uvodni del z opisom namena in vzroka objave pisem ter stanja originalnega gradiva. Osrednji del publikacije je prepis dokumentov (pisem) s komentarjem. Na koncu publikacije je troje kazal, in to osebnih imen, krajev ter institucij in pravnih oseb. Pred osrednjim delom je objavljena tabela o denarju, merah in utežeh, ki naj bi bila v pomoč pri natančnejšem razumevanju podatkov, omenjenih v besedilu. Uvodni del je v slovenščini in francoščini, to pa bo v veliko pomoč predvsem tujim strokovnjakom s slabim znanjem slovenščine. V kazalu osebnih imen je pri vsaki osebi navedena njegova funkcija, in to v slovenščini in francoščini. Kraji so napisani v izvorni obliki, največkrat v nemščini, nato pa so prevedeni v slovenščino.

Gradivo (pisma) v publikaciji so objavljena v celoti. Prvo pismo ima datum 22. julij 1809 in zadnje 11. september 1810. Tekst je transkribirano besedilo izvornika in obsega skupaj 662 konceptov pisem. Pisma so objavljena v kronološkem redu. Opremljena so z opombami. Naslovniki pisem so razni uradniki, generalni guverner, glavni intendant, intendant Štajerske, Trsta, Reke, Gorice, vojaški poveljniki, župani mest, upravitelji rudnikov, direktorja carine in pošte, upravnik cesarskih domen in generalni komisar policije v Ljubljani. Gradivo (pisma) v pričujoča publikaciji niso objavljena prvič. Že August Dimitz je v šestdesetih letih 19. stoletja objavil del gradiva (pisem) v nemškem prevodu v reviji Mittheilungen des historischen Vereins für Krain.

Gradivo (pisma) bralcu odkrivajo socialne, gospodarske, upravne in politične odnose in razmere na ozemlju, ki ga je okupirala Napoleonova Francija. Hkrati se kaže tudi obremenjenost prebivalstva z davkami in rekvizicijami v tem času skoraj nepretrganih vojaških pohodov in vojn. Prikazan je tudi določen pregled načina delovanja francoske uprave na okupiranem ozemlju.

Objava pričujoče publikacije je pomemben prispevek k objavi virov iz slovenske zgodovine, še posebno iz obdobja, ko je bil del slovenskega ozemlja pod francosko okupacijo. Avtorjema gre zahvala za napore transkribiranje gradiva (pisem), napisanih z roko in v francoščini ter opremo le-tega s primernimi opombami. Upamo lahko, da bo pričujoča publikacija v pomoč pri preučevanju obdobja francoske okupacije in bo pospešila nadaljnja raziskovanja te teme. Hkrati pa bi si tudi želeli še več podobnih publikacij virov, saj je veliko primernega arhivskega gradiva ne samo v Arhivu Republike Slovenije, ampak tudi v drugih arhivih in ustanovah.

Vladimir Sunčič